וחפרנו, ירינו, הדפנו התקפת־נגד, אספנו את הנשק וחדרנו לעומק־היבשה. הברגדיר בא נרגש: „חיילים, אתם אנשי־קומנדו אמיתיים.“ שני הגנרלים הניפו ראשיהם, לחשו משהו לברגדיר. הוא הניע ראש ולחש באזני הקולונל.

„אנו נוחתים בתוף המוגן על־ידי שרשרת גבעות תלולות. רצועת־החוף אין בה אף כדי להערך עליה. נהיה חייבים להעביר את הציוד על־פני הצוקים הזקופים ולהתחפר במרומי־הגבעות. האויב אינו מוכן להתקפה מצד זה, כך שיעמדו לרשותנו שעה או שתיים לניצול גורם־האפתעה. כה שנספיק בזמן זה, יקבע את גורל ראש־הגשר שלנו. ליוט־ננסט, אני סומך עליכם!“. אני נחשבתי קצין, קבלתי מחלקה. ירדנו על החול הנשטף גלים. עמדנו במים עד ברכיים. הציוד נספג מים, הנשק נרטב. טיפסנו ועלינו אחד אחד בשביל צר שנסתמן בין חומות־הסלע. מקץ ארבעים דקות עמדנו על־פני הרכס הראשון. מעלינו התנשא רכס נוסף, גבוה להחריד. ממנו נראינו אנו כשטוחים על כף היד. ממרחק־כה מוקדם מהמשוער, הגיע קו־יריות ונפץ־פגזים. משכתי את המחלקה קדימה. עמדנו על הרכס הבא ומעלינו מתנשאת שוב שורת־גבעות. החיילים החלו רוטנים. „קדימה!“ — פקדתי ואנו זזנו, צעד צעד, מעלה, כעלה, מעלה. ההרים כאן התרוממו לגובה שמונה־מאות יארד. אם לא חיכו הגרמנים לנחיתה מצד זה, מיהו, איפוא, היורה שם, מימין לנו? משהגענו לפסגה, נבצאנו כשלושה מייל מן החוף והלאה, מנותקים מכל וכל. התקשרנו עם הפלוגה. הם נמצאו תחת אש מתמדת, לא יכלו לנוע, לא להתמרן, לא לנתק מגע. נסינו להתקרב אליהם, נסייע בידם. משקרבתי, ראיתים נסוגים ומשוריינים רודפים אחריהם. מניין הגיעו המשוריינים להרים? שאלתי: „לתת חיפוי?“. „לא, לעזאזל. אנחנו נסוגים. התקרב לחוף. הנייבי יתן לך חיפוי. ראש־הגשר ניתפרק.“ שבנו ועלינו, כדי להסוג מחוץ לתחום ראיית־האויב. על הרכס קידמה אותנו סערת־עופרת. „בויז!“ — אמרתי — „דרושים לי ששה מתנדבים להפעלת־המכונות. השאר ישמידו את הציוד הכבד ויסוגו לחוף.“ שלושה חיילים עברו אלי. „בויז!“ אמרתי — „אין זמן להיסוסים. דרוש לי עוד שלושה איש.“ אחד הקורפורלים הצטרף. „עוד שניים,“ — אמרתי. פתע צעק מישהו: „גרמנים!“. באחרינו, בדרך לחוף, נראתה שרשרת ארוכה של סגנים ירוקים. אילו ניסינו לרדת, היינו מושמדים עד אחד. שקלתי במהירות. ראש־הגשר ניתפרק. התנגדותנו לא תועיל לאיש. „הודע לפלוגה, כי אנו נכנעים“, — אמרתי לקשר. פרקנו את שתי המכונות, חיבלנו במכשיר־הקשר, פיזרנו את התחמושת בין השיחים. עד רובה מכוון הרמנו גופיה לבנה.

חדשיים ישבנו בדרום איטליה, במחנה אליו הובאו כל שבויי ראש־הגשר שחוסל, שבויי התקפות־הנגד המעטות, הקצרות, הנועזות, שערך הצבא הנאצי. עם כיבוש סיציליה הועברנו לצפון־הארץ. הדרום נעשה לא־בטוח. האוכלוסיה לא־נאמנה. נדמה היה, כי קץ־המלחמה קרוב. ואז נשלחנו לגרמניה, לבאוואריה הירוקה. שלושת־אלפים קצינים במחנה אחד. אוסטרלים וניו־זילנדים מיוון, כמה צרפתים כנורמנדיה, אנשי־חיל המשמר המלכותי, בעזבנו את דונקרק, את ראש־הגשר המתכווץ כגוף מורק מדמו, עלו ברציף שתי פלוגות ממשמר־באקינגהם־פאלאס. אובר סיכם פיט היי ואך כובעיהם נעדרים ועל מקומם קסדות שקטנו ממידתם. היו כאן קציני ר. א. פ. לעשרות, אנשי פשיטת־דיאפ, קנדים, הודים ופולשתינאים לרוב. ישנו בצריפי־עץ מורמים על עמודי־בטון, עבדנו ב„מפעלי הרמן גרינג“ שבעיר, קבלנו חבילות משובחות מהצלב האדום, ארגנו קבוצות כדור־רגל וקריקט. עבדתי ב„מפעל“ הסמוך: קבוצת בתי־חרושת אדירים, מוקאמים למען גרינג, שייצרו מכפתור וחוט ועד קטר וטנק. עסקתי במנועים, בכמדבר הלובי. תמורת חבילת־קפה של הצלב האדום קבלתי מהמהנדס הראשי זוג נעלי־בית משובחים ותמורת הסבון שהשארתי אחרי המקלחת — זכות להשתמש במקלחת המיוחדת שעמדה לרשותו. במשרדו עבדה טלפוניסטית — פולניה צעירה, צחה מחלב, מתוקה כדבש. נתתי לה גרבי־צמר של הצלב האדום, והיא, בביתן זעיר שליד המשרד, חילקה עמי את מיטתה. עד היום כותבת היא לי משם, מפולניה. אינך מאמין? אראה לך, בביתי שמורים המכתבים. עוד כוסית, בחיר, לחיי הפולניות. בעל יש לה היום, שני ילדים והראשון נקרא בשם איזאק. לילות היינו שם. הכהנדס ידע, אבל שתק. אסור היה ליהודי לשכב עם פולניה ולא לבולגרי עם צרפתיה ולא לגרמני עם רומניה. ערוב־הגזעים היה חמא־לא־יכופר. אומה כזאת — אי־אבת־סדר. שמעת בוודאי: במשפט־נירנברג הביאו את הרי־שימות ממחנות־המוות; רישום מדוייק ממי הוציאו שן־זהב ולמי היה שייך כל זוג־נעליים. מרחו את הנעליים בשמן והניחון במחסנים למשמרת. משוגעים־לסדר הם. על־כן היה זה חטא־מוות אשר חטאתי. אולם פעם בשבוע היה המהנדס הגרמני ממלא את מקומי במיטתה ולא יכול, איפוא, לפתוח פיו. נעשינו ידידים, אני והוא. לעתים סיפר לי משפחתו שבצפון, הראה לי תמונות. בכורו היה חלוש־ריאות מלידה ונזקק לאוויר־הרים, אלא שבגלל המלחמה לא יכול לשלחו להרים מזה שנתיים. „המלחמה ברוסיה,“ — לחש לאזני — „היא עסק ביש. שנים תעבורנה.“

יום אחד, במשרד־המהנדס, דיברתי עם הפולניה שלי. בצעתי לשתיים חפיסת־שוקולד והושטתי לעברה אחד החצאים. פתע נפתחה הדלת ולחדר נכנסה גרמניה במדים משונים. „פראו אוברשטורמבאנפיהרר!“ — קראה הפולניה וקפצה על רגליה. התבוננתי בגרמניה: לא דרגות, לא מדים של ממש, ורק תו „קצינת־סעד“ על הכותפה. השתחוויתי בלעג, חוקי־נימה הגנו עלי מפני נקבה רבת־כוח זו. הזדקפתי ומלאתי פי בשוקולד. „מי אתה, הר אונטראופיציר?“ — שאלה. הצבעתי על הכתר הענוד לי מעל לשני הסרטים: „הר לוטננט קמחי, פראו אוברשטורמבאנפיהרר!“. בעלה, קולונל של הס. ס., היה מושלה הצבאי של העיר, אחראי למפעלי־גרינג המקומיים וממונה על מחנה־השבויים. מדי שבוע כמעט נסע לברלין לימים מספר, בעסקי העיר או המפעל. בתקופה זו קבל תחת סמכותו גם את מכרה־הפחם שבמחוז. אדם מועיל, נאמן על ברלין, רצוי אפילו לרבבות עבדיו שבמפעל. „התוכל לתקן מכונת־תפירה חשמלית?“ — שאלה הגברת. קצינת־סעד היתה, דאגה למועסקיו של בעלה במחנה־השבויים, בין עובדי־הכפייה, המגויסים מצרפת, המתנדבים מהונגריה. כך הוכיחה את נאמנותה לרייך, אף שוחררה מחובת התייצבות לחילות־העזר האזרחיים. כלבתא נשכנית היתה, צעירה הרבה מבעלה, שוקקת ותאוותנית, ואני, עלם במלוא־אונו, רעב לנקבות אף הפולניה, ולרשותי מה שלא ראתה אפילו היא מזה שנים: קפה, שוקולד, סיגריות, סבון, גרבי־ניילון אמריקאיות. הם ידעו יפה מה דרוש לנו שם באנגליה. במכורה לא היה כבר סבון ואנו קבלנוהו בתריסרים, מובחר שבמובחר. בקפה אשר נשתה לנו יכולנו להתרתץ וכאן היה מחירו בשוק השחור שני קילו קתלי־חזיר משובחים תמורת שקיק בן מאה גרם. טיפלתי במכונת התפירה, במכונת־הכתיבה, בכונת־הכביסה, בכלים חשמליים. יומיים מדי שבוע בשבוע. המהנדס הפליט פעם ברוגזה: „עזרתך דרושה לנו ולא לעניינים אזרחיים.“ ומייד הצטער על דבריו. לו פתחתי את פי, היה מוצא עצמו מקץ שבוע בעמדות־החזית מול מוסקבה. מאז היה מרעיף עלי חסדים, התיר לי לעתים לישון בקיטון שמעל למשרדו, הניח לפולניה לעלות שמה.

שיחק לי המזל ויום אחד נתקלקל באמת משהו בדירת האוברשטורמבאנפיהרר, משהו ברשת־המים. אמרתי לגברת, כי אביא עמי בחור משלנו, שרברב מומחה. לקחתי אתי יהודי מאנשינו, בקי וחריף, מומחה לאינסטלציה ולשאר דברים, „אני“, — הסברתי לו — „עסקתי שם בעיקר במורים של בעירה פנימית. אם תצליח, לא איכפת לי. באבת לא.“ שיחק מזלי והוא הצליח, מילא את מקומי על הצד היותר טוב. יותר לא הזמינו יותר לעבודות. יום אחד לא שב הבחור למחנה, נעלם ואיננו. שעה שהגברת אוברשטורמבאנפיהרר ערכה סיור־של־סעד במפעל, עיכבתיה, סיננתי בין שיני: „איפה הבחור?“. „חכה לי במשרד“, — אמרה ועיניה מציצות בבהלה לעברים. שוטה שכמותי — אלמלא טפשותי הייתי אני עתה תחתיו, בשוודיה. הבעל, קולונל הס. ס., חזר במפתיע ומצאם, את השרברב ואת אשתו, במצב שאינו צריך לפירושים. אילו נודע הדבר, היו השניים מוצאים להורג והוא, נטול־דרגותיו, נשלח לתופת הקרוייה חזית־המזרח. הוא ליווה את הבחור עד לגמל בצפון ובתעודות מזוייפות העלה אותו על אניה המפליגה לשוודיה. ולא יסף לאמר מילה. „את משקרת“, — אמרתי לה, אך בלבי ידעתי כי אמת דיברה. „ודעי“, — אמרתי — „כל בחורינו, הפשתינאים, היהודים, יודעים על כך. וממחר רוצה אני במנת־פחם כפולה למחנה.“

איתו חורף קפאה גרמניה כולה בקור, אולם במחננו דלקו התנורים עשרים וארבע שעות ביום. בשוטטי במפעל לא אצר לי איש היכן אלך. „הר לוטננט אינג'ינר“ הייתי. מתוך מחסן ישן גנבתי חלקי־רדיו ובקיטון בניתי אט אט מכשיר קטן. מקץ חודש ומחצה היה שלם ומושלם. לקחתיו בתרמיל־הצד בשובי למחנה לעת־ערב. „מה לך שם?“ — שאל הזקיף. „רדיו־אפרט“ עניתי והמשכתי ללכת. „לך לעזאזל“, — צעק הזקיף — „ולהבא, כששואלים אותך, אל תתחכם!“ מעתה קיבלנו את הוראות־הבריחה ברדיו. ביום־החיפוש השבועי היינו מטמינים אותו באחר אשר חפרנו בתוך עמוד־בטון של צריף־מפקדת־ההברחות. באזמלים, משך שבועות נחפר בור זעיר, מספיק בדיוק כדי הטמנת הרדיו. בשלהי־ה־חורף הגיע תורי לבריחה. עם כל חוליה נשלח יהודי, כי ידענו את לשונות היבשת. יצאתי למולדתי, הונגריה, עם שני טייסי ר. א. פ., על חולצתי סמל המפלגה הפשיסטית ההונגרית ובכיסי התעודה המעידה, כי נשלחתי להחזיר לביתם שני מתנדבים הונגריים שנפצעו בתאונת־עבודה. האחד נתעוות כולו, לא דיבר ולא שבע מאומה, האחר שכב על הספסל ונאנח בלי־הפוגה. „הייל היטלר!“ — קראתי. „הייל היטלר,“ — השיבה בקורת־הגבולות — „היכן התעודות?“. הגענו לבודאפשט. השארתי אותם במלון ליד התחנה והלכתי לפי הכתובת שנמסרה לי, בפי סיגריה לא דלוקה, בכיסי אלפיים דולר. הקשתי פעמיים חלשות, פעם בכוח, פעמיים חלשות. הדלת נפתחה, פנים שמנים של סוחר הציצו בעד הסדק. „מה רוצה האדון?“ — שאל הונגרית. מישהו עבר במסדרון. „הייל היטלר,“ — קראתי. „הייל היטלר,“ — השיב הסוחר. האנשים חלפו ונתרחקו. „באתי מהמחנה,“ — אמרתי — „מכאנה־המתנדבים.“ „היכנס!“. נכנסתי. הסוחר נעלם וגבר גבה־קומה הופיע. הרקתי את הסבק מן הסיגריה ומסרתי לו את הנייר. „המתן.“ יושבתי כעשר דקות. גבה־הקומה חזר. „מדבר אנגלית?“ — שאל. „כן, כמובן.“

בנעלי היתה תמונה תעודת קצין של חיל־התעופה הקנדי ועל צווארי דיסקית־זהוי של אותו קצין. במחנה בגרמניה לא השיב בשעת מפקד־הבוקר קצין־התעופה הקנדי נוריגייב, לויטננט קמחי, עד שלא התלונן המהנדס על העדרו, היה נוכח, והמהנדס לא יוכל לברר דבר בטרם יחלוף כשבוע תמים. אבל כאן, במעון האינטליגנס הבריטי בבודאפשט, חייב הייתי למסור את זהותי האמיתית. משום מה לא הזכרתי את התעודות שהחלפתי לפי הוראות מפקדת־ההברחות. היה זה ענין יהודי: אם יתפשו ההונגרים יהודי, ולו גם שבוי בורח, עלול הוא להעלם. לגבי קנדי לא יעיזו לעשות זאת. שני האנגלים נלקחו לחדר אחר, אני נשארתי עם הגבוה. קבלתי כתובת — שם תימסרנה לי תעודות־מעבר לרומניה. יצאתי והתבוננתי בפתק. הכתובת לא מצאה חן בעיני. רובע־השלטון, אם אין זכרונות־ילדותי מטעים אותי. הלכתי לבית־הדוד, אחי אמא, לשמוע מה יאמרו הם, לשמוע דבר על המשפחה. היפרד אם יש ממי. כולם היו בבית, הדוד, הדודה, הבת שעוד זכרתיה, אפילו בנם הצעיר, רק חתנם נעדר מאוגוייס לגדודי־העזר. אפשר ישוב, אפשר אינו כבר. הבן הצעיר קרא את הכתוב, שאל: „מי מסר לך את הכתובת?“. „ידיד,“ — אמרתי — „כן, ידידים, מה שם?“. „הבולשת,“ — אמר בקול קהה — המחלקה היהודית“.

במשך כל האביב כולו נסיתי להבקיע את הגבול ליוגוסלביה, אל שטחי־הפרטיזנים. הייתי יוצא מבית־הדוד, נוסע עד לגבול, משחד מבריחים בדולרים היקרים. ארבע פעמים חציתי את נהר הדראווה. פעם נמצאתי כמטחווי־תותח מזאב־רב. אולם הארץ רחשה מרגלים, כנפיות, סוכני כל ממלכות־תבל. שבתי לבית־הדוד, שכבתי במיטתי מול החלון והשקפתי על בודאפשט, בירת הונגריה הנייטרלית. בבית אישהו בכתובת שתודיעה למחרת שליחתי משם ישבו סוכנים אשר שלחוני אל המוות. כמו לנוכח תמונה זכרתי את פניו של הגבוה מוסר־הכתובת. שכבתי וסקרתי את הרחוב: אולי אראנו. בת־הדוד הכניסה אוכל על מגש: „לא אכלת עדיין.“ הסתובבתי, חייכתי אליה ושאלתי: „יש לכם בקבוק יין טוב? יין־שאטו עתיק.“ היא הביאה בקבוק ושתי כוסות. שתינו אחת לחיי הנצחון. „איזה נצחון?“ — שאלתי. היא חייכה. „נשתה עוד אחת,“ — הצעתי — „להצלחת ברי־חתי“. שתינו ואני הרמתי שלישית: „לחיי הגורל העוזר“. זהו, בחור, מזג כוסית ונשתה לחיינו, לחיי האנשים העוזרים כגמל על האנטילאה. הגורל אינו עוזר, אל תאמין אם יאמרו לך. באנגליה, בארבעים ושש, בבית־קפה בלונדון, בין שמונה מיליוניכ אזרחי הוד־מלכותו, גליתי את מוסר־הכתובה. שנה תמימה התחבאתי בעיר, כלכב־ציד שהריח פעם ריח־דם. אם עודנו בחיים, אמרתי בלבי, בלונדון הוא יושב. ביב־שופכין, תל־נמלים, גמל־כל־העולם. המלך שילם את שכר־כשש־מאות קיבלתי שכר־שנות־השבי וגיניאה מדי חודש אחרי שחרורי, העונק הדי. אם. או. עד היום הם משלמים לי גיני מדי חודש בחדשו. בבאר לילי, חושי דלוקים מייך, ראיתיו והנעתי בידי כנואש. לא האמנתי. אחר נצטללו חושי והוא עמד שם, בבובא, גבוה כמו אז, גדל־גוף־ובטחון, אך קר־מבע ומצניע לכת כיאות לסוכן הממלכה שאין השמש שוקעת בה לעולם. נו, בקיצור, בחור, לחיים. לחיי הסכין בלילה. האנגלים למדוני לנוען סכין ולראשונה באנגלי נצפתיה. סכין תחת סכין, סכין בצוואר תחת הסכין בגב. מזגתי כוס רביעית ושאלתיה: „אינך שותה?“. נעלתי את הדלת ואמרתי: „לפני שאסגיר עצמי להונגרים, רצוני ב־זכרון נעים שאוכל לשאתו בימי־העוני הקרבים.“ אל תרגז, בחור, יודעני, כי לא ייעשה כן, אולם היתה לי זו פעם ראשונה להשתכר עד אבדן־התושיה, עד הסתלקות אימת־הכוכרונות. אותו יום החילותי שותה ועדיין לא הפסקתי. בעוד יבים מספר, בפרבר בעזה, יתנדף יינו. הן שמעת את אשר אמר הרופא הצבאי: יין בעורקי תחת דם.

בטרם שנה נרצחה בת־הדוד. מי נמצא מפסיד משבוע תענוגות אשר רווינו? נפחדת היתה ולא־בוטחת ורק מקץ מחצית־השבוע חזרה והיתה לאשה. ואני התייצבתי במשטרה — טייס קנדי שלא הצליח להמלט. ביום יצאתי לקולונע, בית־קפה, בלילה הייתי לן במשטרה. לא רציתי ללכת לבית־הדוד, שמא עוקבים אחרי, אף לא קרבתי אל אשה, שמא תגלה מי אני. הדולר היה כסף טוב בהונגריה של הימים ההם ויכולתי לקנות כל שחפץ לבי. רק בסתיו השגתי את חברי. העבירוני ממחנה למחנה, עד שמצאתים במערב־פולניה, כורים פחם. גרמנים אחרים היו אלה ששמרו עלינו. לא צעירים כל־כך, לא כה גאים, לא רדופי־סדר־עד־שכחה. עם השלג הראשון נשלחנו לדרום־סלובקיה. אך גם שמה התגלגלה ובאה החזית. בלילי־המולד, בעודנו שרים את המנוני־בנות־הברית, הועלינו לרכבת — מערבה. על גבול ציכיה וסלובקיה עמד מחנה צבאי ישן. בצריפים שרקה הרוח, גדר־התיל היתה פרוצה אי־פה, אי־שם. הוצאה הוראה שלא לברוח — מאוחר מדי להגיע עוד כחייל לחזית והבריחה בשלג סיכוייה כמוהם כאפס. משקיבלנו את חבילות הצלב האדום, החלפתי חלקי

„שכבנו והמתנו. כואבים בסוף החורף. כנחשים בשלהי־קיץ מי יכיש ראשון...“